

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра українознавства

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «Рекреаційні простори міста: традиції та розвитку»

Виконав: студент IV курсу

група ОКУ-43

Спеціальність: 034 Культурологія

(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Урбаністичні студії

Дуб Д. М.

Керівник к.арх., доц. Снітко І. А.

Рецензент к.і.н., доц. Олешко Н. П.

Підсумкова оцінка: за національною
шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № 3 від 14 червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Лисенкова В. В.

(прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

Анотація

Дуб Д. М. Рекреаційні простори міста: традиції та розвиток

Бакалаврська робота присвячена дослідженню рекреаційних просторів у міському середовищі Харкова. У роботі розглянуто теоретичні засади поняття рекреації в культурі міста, проаналізовано типологію та функції міських рекреаційних зон. Особливу увагу приділено впливу локальних традицій та європейських урбаністичних практик на формування рекреаційної інфраструктури. Досліджено історичні передумови та сучасний стан міських рекреаційних просторів Харкова, виявлено основні проблеми їх доступності, функціональності та привабливості. На основі аналізу ментальних карт та картографічного матеріалу запропоновано практичні рекомендації щодо розвитку рекреаційних просторів міста відповідно до принципів сталого урбаністичного розвитку.

Ключові слова: рекреація, міське середовище, Харків, публічний простір, урбаністика, просторове планування, сталий розвиток.

ANNOTATION

Dub D. M. Recreational Urban Spaces: Traditions and Development

This bachelor's thesis is devoted to the study of recreational spaces in the urban environment of Kharkiv. The paper examines the theoretical foundations of recreation within the cultural context of the city, analyzes the typology and functions of urban recreational zones. Special attention is paid to the influence of local traditions and European urban practices on the formation of recreational infrastructure. The study explores the historical background and current condition of Kharkiv's recreational spaces, identifying key issues of accessibility, functionality, and attractiveness. Based on the analysis of mental maps and cartographic materials, the thesis offers practical recommendations for developing the city's recreational spaces in line with the principles of sustainable urban development.

Keywords: recreation, urban environment, Kharkiv, public space, urbanism, spatial planning, sustainable development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІСЬКА РЕКРЕАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРИ	
ДОЗВІЛЛЯ У МІСТІ.....	5
1.1. Поняття рекреації у культурі міста.....	5
1.2. Особливості міських рекреаційних просторів.....	11
1.3. Місцеві традиції та європейські впливи в організації міської рекреації.....	22
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. РЕКРЕАЦІЙНІ ПРОСТОРИ М. ХАРКОВА.....	30
2.1. Історичні та планувальні особливості формування рекреаційних просторів у м. Харкові.....	30
2.2. Аналіз сучасного стану рекреаційних просторів м. Харкова.....	35
2.3. Перспективи розвитку рекреаційних просторів у м. Харків.....	40
Висновки до розділу 2.....	44
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних урбаністичних суспільствах рекреаційні простори відіграють життєво важливу роль у міському ландшафті, виконуючи як екологічні, так і соціокультурні функції. Зростаючий темп життя, посилення психологічного тиску на населення та процеси ущільнення міст вимагають створення та утримання рекреаційних зон, які надають можливості для якісного проведення дозвілля, покращення здоров'я та зміцнення соціальних зв'язків між мешканцями. На цьому тлі дослідження міських рекреаційних просторів як елементів культури дозвілля викликає особливий інтерес, особливо в українських містах, що трансформуються під впливом європейських тенденцій. Харків як одне з найбільших міст України є яскравим прикладом для аналізу традицій та перспектив розвитку рекреаційної інфраструктури.

Мета дослідження: дослідити особливості формування, функціонування та трансформації рекреаційних просторів міста, зокрема на прикладі м. Харкова, з урахуванням історичних, культурних та планувальних чинників.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність поняття рекреації у міському культурному контексті;
- визначити типологічні ознаки міських рекреаційних просторів;
- проаналізувати місцеві традиції організації дозвілля у місті та їх взаємозв'язок з європейськими урбаністичними тенденціями;
- охарактеризувати історичні та сучасні особливості розвитку рекреаційних просторів у м. Харкові;
- виявити основні проблеми та окреслити перспективи подальшого розвитку міської рекреаційної інфраструктури м. Харкова.

Об'єкт дослідження: особливості формування, функціонування та трансформації рекреаційних просторів у місті Харкові в культурному, соціальному й архітектурно-планувальному аспектах.

Методи дослідження: застосовано міждисциплінарний підхід, що охоплює історико-аналітичний, порівняльний, структурно-функціональний,

системний та картографічний методи; використовуються елементи польового спостереження, аналізу картографічних і планувальних матеріалів, а також опрацювання наукових джерел. У дослідженні застосовано елементи методології Кевіна Лінча, зокрема підхід до аналізу ментальних карт, які відображають суб'єктивне сприйняття міського простору його мешканцями.

Теоретико-методологічна основа дослідження: праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузях урбаністики, архітектури, культурології, рекреаційної географії (зокрема Покладок О. В., Андрєєвої О. В., Юсипенка О. М., Круцевич Т. Ю., Russell R. V.).

Наукова новизна: робота пропонує комплексний аналіз рекреаційних просторів міста як феномену культури дозволя, зокрема у контексті трансформаційних процесів в українському міському середовищі. Уперше систематизовано типи міських рекреаційних просторів Харкова та проаналізовано перспективи їх розвитку відповідно до європейських стандартів якості міського життя.

Практичне значення: одержані результати можуть бути використані у сфері міського планування, культурної політики, соціології міста та урбаністики; вони мають прикладне значення для розробки стратегій розвитку рекреаційної інфраструктури на муніципальному рівні.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг становить 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1. МІСЬКА РЕКРЕАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРИ ДОЗВІЛЛЯ У МІСТІ

1.1 Поняття рекреації у культурі міста

У сучасних умовах стрімкої урбанізації рекреація дедалі частіше розглядається як один із найважливіших чинників, що формують якість життя міського населення. Поняття рекреації вийшло за межі виключно природничого чи оздоровчого контексту й набуло комплексного змісту, який охоплює соціальні, культурні, екологічні та планувальні аспекти. У культурі міста рекреація набуває нового значення — як простору взаємодії індивіда з середовищем у процесі відновлення, дозвілля та самореалізації. В українському науковому дискурсі визначення рекреації поступово розширюється. Згідно з концепцією, поданою О. В. Андрєвою, рекреація є не лише способом фізичного відновлення, але й формою соціокультурної активності, що забезпечує особистісне зростання та інтеграцію у суспільство [1]. Особливої актуальності це визначення набуває у міському контексті, де повсякденна діяльність супроводжується високим рівнем психологічного навантаження, а отже, потребує відповідних рекреаційних «вікон». Важливо також урахувати планувальний та урбаністичний вимір рекреації. У дослідженні О. В. Покладок акцент зроблено на тому, що рекреаційні системи міста — це структурно інтегровані елементи міського середовища, які потребують комплексної просторової організації. У межах приміських та міських територій рекреаційні зони функціонують як рівнозначні складові урбанізованої структури поряд із житловими, промисловими та транспортними зонами [21]. Таке розуміння дозволяє розглядати рекреацію не як залишкову функцію, а як повноцінний елемент міського планування. Рекреація в культурі міста також є індикатором культурних орієнтацій та стилю життя населення. Т. Ю. Круцевич та Г. В. Безверхня підкреслюють, що фізична рекреація як складова загальної культури дозвілля відіграє роль у формуванні ціннісних орієнтацій людини, її мотивації до здорового способу життя та соціальної взаємодії [14]. Заняття в межах

рекреаційних просторів (наприклад, парків, скверів, майданчиків для активного дозвілля) перетворюються на простір культури, де формуються нові моделі поведінки, комунікації та самовираження.

У свою чергу, Юсипенко О. М. розглядає рекреацію як елемент соціо-економічного й екокультурного феномену. В його роботі рекреаційна діяльність у містах тлумачиться як багатофакторна система, що включає природні ресурси, правовий статус земель, інфраструктуру, культурну спадщину, а також урбаністичну привабливість території. Автор стверджує, що сучасне рекреаційне землекористування в межах міста є частиною інституціонального простору, який функціонує на перетині природоохоронної політики, економіки і культури [30]. Отже, поняття рекреації у культурі міста постає як інтегративне, поліфункціональне явище. Воно охоплює:

- біосоціальний вимір (відновлення психофізичного стану через рухову активність) [1];
- планувально-просторовий вимір (організація рекреаційних територій у структурі міста) [21];
- ціннісно-культурний вимір (розвиток культури дозвілля, формування стилю життя) [14];
- еколого-економічний вимір (раціональне землекористування, збереження рекреаційного потенціалу) [30].

Зміст рекреації також визначається взаємодією між суб'єктами й простором. Як зазначено в дослідженнях, активна участь населення у рекреаційних практиках залежить від культурних традицій, рівня благоустрою, доступності об'єктів, правового регулювання та інфраструктурної розвиненості [21; 30]. У зв'язку з цим формування культури рекреації в місті стає частиною політики сталого розвитку, що має на меті гармонізацію просторового середовища, соціального добробуту і культурної самореалізації особистості.

Таким чином, рекреація в культурі міста не є ізольованою сферою — вона поєднує в собі функції оздоровлення, соціальної інтеграції, культурного самовираження і територіальної організації. Її аналіз вимагає

міждисциплінарного підходу, що враховує як індивідуальні потреби мешканців, так і загальноміські стратегії розвитку.

Поняття рекреації поступово еволюціонувало від суто природничо-оздоровчого до комплексного соціокультурного феномена. У дослідженні Т. Ю. Круцевича та Г. В. Безверхньої рекреація визначається як складова частина фізичної культури суспільства, тісно пов'язана зі способом життя, потребами людини у відновленні сил, задоволенні емоційних і фізичних потреб, а також у спілкуванні [14]. У цьому контексті рекреація виступає не лише як форма дозвілля, а й як механізм відтворення життєвої енергії індивіда в умовах урбанізованого простору.

О. В. Андрєєва підкреслює, що фізична рекреація має широку соціальну природу та виконує оздоровчі, емоційно-компенсаторні, комунікативні, адаптаційні й виховні функції [1]. Таке трактування значно розширює межі розуміння рекреації як складової культури міста — не лише як місця відпочинку, а як середовища формування і підтримки суспільної рівноваги, психоемоційного добробуту мешканців, а також трансляції культурних цінностей через спільні практики дозвілля.

З огляду на просторовий аспект, О. В. Покладок у своїй роботі підкреслює, що рекреація є одним з рівнозначних елементів структури міста, поряд із житловими, промисловими та інженерно-транспортними зонами. Вона виступає не лише фоновим середовищем, а й активно впливає на планувальні рішення та формує стійкий зв'язок між різними функціональними частинами міського середовища [21]. Таким чином, рекреаційні території у місті перетворюються на осередки гармонізації середовища та соціальних процесів, що робить їх важливою складовою культурної політики в урбаністичних стратегіях.

Особливу увагу привертає підхід О. М. Юсипенка, який розглядає рекреацію у контексті землекористування, екологічного балансу та інституційного регулювання. Автор визначає рекреаційне землекористування як складний соціо-економічний і екокультурний феномен, що об'єднує

природоохоронну функцію з функцією дозвілля і соціальної інтеграції населення [30]. Такий підхід є особливо актуальним для міст, де значна частина рекреаційних зон розташована в межах водоохоронних або прибережних територій, що вимагає дотримання спеціальних режимів використання.

На перетині цих підходів постає більш цілісне розуміння рекреації у культурі міста — як мультидисциплінарного явища, яке охоплює такі виміри:

- екологічний — збереження природних територій і підтримка екологічної рівноваги [30];
- соціальний — інтеграція громадян через спільні практики дозвілля [1];
- планувальний — структурна інтеграція рекреації в просторове середовище міста [21];
- культурний — розвиток локальних форм дозвілля, естетичних практик і нових культурних традицій [14].

Таким чином, рекреація у культурі міста — це не лише результат планувальних чи екологічних рішень, а насамперед форма життєвої практики містян, яка відображає рівень розвитку культури дозвілля, цінності простору, якість соціального життя та інклюзивність міського середовища. Саме тому її дослідження потребує системного підходу, що враховує як історичні передумови, так і сучасні урбаністичні виклики.

Дослідження рекреації у місті як соціокультурного явища потребує урахування не лише об'єктивних характеристик середовища, а й суб'єктивного сприйняття мешканців. У цьому контексті показовим є дослідження L. Kang, Z. Yang і F. Han, яке на основі опитування 9325 респондентів у 40 китайських містах встановило, що індивідуальна оцінка рекреаційного середовища опосередковує зв'язок між об'єктивними умовами й рівнем щастя [31]. Зокрема, парки та озеленення підвищують емоційне благополуччя, тоді як туристичні об'єкти з великим потоком відвідувачів можуть знижувати задоволення життям через шум, перевантаження інфраструктури та зростання цін.

Важливим у цьому контексті є поділ рекреаційного середовища на природне (озеленення, вода, клімат) та соціокультурне (музеї, атмосфера,

культурна інклюзія) — обидва чинники мають вагомий вплив на якість життя, але природне середовище діє сильніше [31]. Це підкреслює необхідність гармонійного розвитку обох типів середовищ у місті — не лише інфраструктурного, а й культурного.

У дослідженні польської дослідниці М. Mokras-Grabowska рекреація трактується значно ширше, ніж просто відпочинок: вона постає як інструмент формування міської ідентичності. Авторка зазначає, що «відпочинок не обмежується лише фізичною активністю — це також творчий вступ у світ культури» [33]. Нові рекреаційні простори — це не лише інфраструктура для фізичної активності, а простори спільного існування та символічної взаємодії, в яких перетинаються щоденна практика, мистецтво, історія й сучасність. Урбаністичні приклади, як-от High Line у Нью-Йорку чи вуличні павільйони в Європі, демонструють, що сучасна рекреація тісно пов'язана з естетикою простору, локальними традиціями і демократизацією доступу до культури.

Окрему увагу заслуговує дослідження українських учених на чолі з О. Андрієвою, присвячене впливу програм рекреаційної активності на якість життя людей літнього віку. У дослідженні встановлено, що участь у фізичній активності в міських парках (Nordic walking, рухливі вправи, соціально-культурні заходи) позитивно впливає на емоційний стан, життєстійкість, когнітивні функції та психосоціальну адаптацію людей віком 60–65 років [34]. Таким чином, міські рекреаційні простори виконують не лише відновлювальну, але й глибоку соціально-інтегративну функцію. Парки й відкриті простори стають платформою для нормалізації емоційного стану та підвищення мотивації до здорового способу життя, що підтверджує їхню роль як невід'ємного елемента культури міста.

Узагальнюючи, варто зазначити, що сучасне поняття рекреації в місті охоплює:

- просторовий (інфраструктурний) вимір — організацію фізичного середовища;
- культурний вимір — зв'язок із локальною ідентичністю й традиціями;

- соціальний вимір — доступність, інклюзію, комунікативну функцію;
- психоемоційний вимір — вплив на щастя, задоволення життям, адаптивність.

Як показує аналіз українських і зарубіжних досліджень, ефективна рекреація можлива лише за умови, коли фізичний простір поєднується зі змістовним наповненням, а самі мешканці активно залучені до його освоєння, оцінки та трансформації. Саме тоді рекреаційний простір перетворюється на культурний феномен — *a scene of everyday life and a stage of identity* [33].

Окрім соціально-психологічних і культурних вимірів, поняття рекреації включає також функціональні аспекти, які охоплюють як індивідуальний рівень (відновлення сил, релаксація), так і суспільний (підтримка здоров'я нації, зменшення стресу, згуртування громади). У працях українських дослідників виділяються специфічні функції фізичної рекреації, зокрема організація дозвілля, компенсаторно-релаксаційна, гедоністична, креативна, видовищна, престижна та інші [1, 14]. Як зазначено в узагальненні Є. Приступи, значущість функцій рекреації варіюється залежно від віку й соціального статусу: роль регенераційної функції підвищується протягом трудової діяльності людини, в той час, як розважальна функція є домінуючою протягом дитинства.

Загальнокультурні функції рекреації проявляються у таких площинах, як «культура тіла», «культура руху», «культура фізичного здоров'я», а також морально-етичний компонент поведінки людини у спільному середовищі. Саме тому міська рекреація має стати не лише частиною інфраструктури, а й активним соціальним механізмом, що сприяє розвитку культури повсякденності.

Окрему увагу заслуговує підхід до класифікації рекреації, який подано в праці Юсипенка О. М. У логіко-змістовій схемі визначаються чотири підходи до трактування рекреації: споживчий (як споживання послуг у вільний час), соціокультурний (як відновлення через культурно-оздоровчі практики), екосвітоглядний (як частина філософії життя) та економічний (як сектор економіки, пов'язаний з рекреаційними послугами) [30]. Такий підхід дозволяє

розглядати рекреацію не ізольовано, а як багатогранну систему відносин, діяльності та сприйняття, що формується на стику фізичного, соціального й культурного.

Таким чином, поняття рекреації у культурі міста набуває багатовимірного значення. Це не лише відпочинок або спосіб зняття втоми, а цілий пласт культурних практик, соціальних процесів і просторових взаємодій, що відображають рівень розвитку урбаністичної культури, екологічної свідомості та громадянської залученості. Рекреація є тим вмістилищем, де поєднуються функції здоров'я, ідентичності, комунікації, краси, гри та сенсу життя.

1.2 Особливості міських рекреаційних просторів

Міські рекреаційні простори є невід'ємною складовою урбаністичного середовища, виконуючи важливі екологічні, соціальні, культурні та планувальні функції. Їхня своєрідність зумовлена високою щільністю забудови, багатоцільовим використанням та інтенсивною динамікою міського життя. У міських умовах рекреаційний простір не тільки забезпечує можливість для відпочинку, а й формує візуальний образ міста, підсилює його ідентичність і сприяє соціальній взаємодії.

Рекреаційні простори міста вирізняються тим, що вони створюються і функціонують у складній системі міського простору, тісно пов'язаної з іншими видами використання території [Близнюк, 2019]. Вони часто розміщуються в безпосередній близькості до житлових масивів, комерційних і адміністративних зон, що вимагає ретельного планування їхньої доступності, функціональності й безпеки.

Як підкреслює А. О. Петренко-Лисак, міські парки виконують не лише рекреаційну, а й соціокультурну функцію, будучи простором реалізації повсякденних практик містян — прогулянок, спілкування, усамітнення, неформальної взаємодії [19]. Залежно від ландшафтного та функціонального наповнення, простори міських парків можуть бути сприйняті як приємні або

неприйнятні, безпечні або тривожні, що напряду впливає на емоційне здоров'я населення.

Згідно з дослідженням П. Г. Шищенка та співавт., лише 45,4% мешканців Києва мають доступ до зеленої зони в межах 500 м пішохідного радіусу. Водночас 15,5% мешканців не мають у межах одного кілометра жодного придатного для короткочасного відпочинку рекреаційного простору []. Це свідчить про суттєву територіальну нерівність у розподілі міських рекреаційних ресурсів, що вимагає перегляду планувальних підходів.

Архітектурно-планувальні особливості рекреаційного простору полягають у формуванні композиційної структури, що включає елементи благоустрою, візуальні доміанти, фокусні точки, зони активного та пасивного відпочинку. Як зазначає В. І. Безлюбченко, планування рекреаційних просторів має враховувати не лише функціональні характеристики, а й естетичне сприйняття, ритміку, світлову інсоляцію та акустичний комфорт [22]. Йдеться про те, що міський парк або сквер повинен не лише виконувати утилітарну функцію, але й забезпечувати емоційне й сенсорне задоволення.

Ландшафтні компоненти рекреаційного простору відіграють ключову роль у формуванні візуального образу міста. За спостереженнями О. М. Страшка, ландшафтні об'єкти створюють композиційний каркас, який формує просторову логіку міста та підсилює його естетичну привабливість [Страшко, 2019]. Наявність відкритих зелених просторів підсилює відчуття простору, полегшує орієнтацію та створює умови для психологічного розвантаження у щільній забудові.

Функціональні особливості міських рекреаційних просторів виявляються також у багатоваріантності їхнього використання. У сучасному місті рекреаційні зони повинні бути адаптованими до потреб різних груп населення: дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з обмеженими можливостями. Це вимагає створення гнучких просторів, які одночасно можуть слугувати місцем для прогулянок, активного дозвілля, культурних заходів і спонтанної соціальної взаємодії.

Інфраструктурна складова рекреаційного простору також є визначальною. За словами І. В. Поступної, рекреаційна інфраструктура включає в себе матеріальну базу (доріжки, освітлення, майданчики), організаційну (режими, правила, безпека), а також інформаційно-сервісну (навігація, доступ до послуг) [21]. Повноцінне функціонування рекреаційного простору неможливе без інтеграції цих елементів у цілісну систему.

Таким чином, особливості міських рекреаційних просторів проявляються в їхній багатофункціональності, просторовій обмеженості, соціальній важливості та необхідності високого рівня інженерного і естетичного планування. Успішний рекреаційний простір — це не лише фізичне середовище, а й культурно значуща сцена взаємодії, що формує міську ідентичність і підтримує сталий розвиток міста.

Особливої уваги заслуговує сучасне переосмислення ролі міських парків, які традиційно сприймалися як "урбанізована версія природи". Сьогодні парк — це не лише зелена зона, а багаторівневе культурне утворення, що одночасно є простором для повсякденного спокою і територією активного громадського життя. Як підкреслюється у дослідженнях, роль міського парку в підвищенні якості середовища істотно перевищує його екологічне значення [19].

Парк виступає своєрідною матрицею культурної пам'яті, яка відображає історію, традиції та ідентичність певної місцевості. Він може постати як вестибюль під відкритим небом — продовження вулиці, або як центральна площа з культурними домінантами. Визначальним чинником привабливості парку є не лише його внутрішній устрій, а й те, яке середовище формує його периметр — забудова, вуличний простір, доступність [19].

Міський парк також виконує функції антиритму до щільної забудови, будучи простором розвантаження — як фізичного, так і емоційного. У таких зонах реалізується практика повільного дозвілля: неквапливі прогулянки, мовчазне спостереження за довкіллям, бути серед людей, але не зобов'язано взаємодіяти з ними [19]. Як зазначає дослідниця, паркові прогулянки є не тільки

буденними практиками, але й парадними виходами — на людей подивитися і себе показати.

Типологія просторів всередині парку поділяється на відкриті (галявини, майданчики, алеї) та закриті (густі насадження, навіси, архітектурні форми). Цей поділ визначає характер активностей, які там можуть відбуватись: від спортивних вправ до медитативного усамітнення. Важливим аспектом є мультифункціональність: парк XXI століття має бути місцем як для індивідуальної рефлексії, так і для масових заходів, культурних подій, інтерактивного навчання [19].

Сучасний підхід до формування таких просторів вимагає залучення принципів ландшафтної архітектури. Вони передбачають врахування зорових перспектив, домінант, масштабів, зв'язків між природними й антропогенними елементами. Так, композиційний каркас формує не лише візуальну привабливість, а й орієнтацію, логіку руху в просторі, читаємість міського ландшафту [25].

Паралельно з естетичними й функціональними вимогами, важливою залишається економічна та соціальна сталість рекреаційних просторів. Парк як інфраструктурна одиниця має генерувати користь не лише у вигляді екологічного балансу, а й економічної привабливості, стимулюючи розвиток локального бізнесу, соціальної згуртованості, культурного виробництва [21; 22].

Сучасне місто розвивається не лише навколо великих парків, а й завдяки мережі менших рекреаційних форм — скверів, громадських двориків, бульварів і пішохідних площ. Ці простори, хоч і поступаються паркам за площею, відіграють критично важливу роль у щоденному відпочинку мешканців густонаселених районів. Як зазначає О. П. Шищенко, формування таких зелених вставок у щільній забудові є не просто естетичним прийомом, а частиною парадигми компактного міста, яка базується на ідеях змішаного землекористування, щільності, транспортної зручності та зелених коридорів [29].

У європейській практиці загальноприйнятим є створення багаторівневої зеленої структури міста: від великих парків — до мікроскверів і озелених дахів. Вертикальні й горизонтальні зелені конструкції, які дедалі частіше з'являються у щільній міській забудові, водночас виконують естетичну, санітарну й екологічну функції. Вони сприяють не лише озелененню середовища, але й збереженню біорізноманіття у міському середовищі [29].

Особливу роль у сприйнятті рекреаційного простору відіграє просторова доступність, тобто зручність досягнення зелених зон пішки. За даними дослідження на прикладі Києва, лише 45,4% жителів мають доступ до зеленої зони в межах 500 м від житла. Це створює значну територіальну нерівність і знижує якість міського середовища [7]. Тому простори нового покоління мають бути максимально наближеними до житлової забудови — не як місце події, а як частина повсякдення.

Змінюються також уявлення про функціональну наповненість міських зелених просторів. Вони перестають бути виключно зонами пасивного дозвілля і все частіше стають платформами для реалізації культурного потенціалу, де відбуваються фестивалі, освітні ініціативи, інтерактивні виставки [19]. Ідеальний міський сквер — це вже не декоративна клумба, а багатофункціональний простір із лавами, тінню, сценою, навігацією, зручним переходом, і, головне, — безпечним мікрокліматом для щоденного перебування.

В європейських країнах все частіше акцентують на принципі рекреаційного комфорту, що включає якість озеленення, наявність зручностей для людей з різними потребами, а також адаптивність середовища до різних сценаріїв використання. Це потребує гнучких підходів до планування і постійного діалогу між адміністрацією міста, архітекторами та громадою. Добрий приклад такої взаємодії — ревіталізований парк в урочищі Наталка в Києві, який трансформувався у простір з естетичним, соціальним і символічним навантаженням, при цьому зберігаючи характер природного ландшафту [19].

В умовах сучасного урбанізованого суспільства рекреаційний простір має бути адаптованим до потреб різних соціальних груп, включаючи дітей, людей

похилого віку, осіб з інвалідністю, підлітків, а також представників креативного класу. Однією з ключових вимог до таких просторів є інклюзивність, яка передбачає вільний і безпечний доступ, ергономічне облаштування території, наявність зон тиші, тіні, води, сенсорних ігрових майданчиків, а також спеціалізованого ознакування [19].

Архітектурно-планувальні принципи нового покоління рекреаційних об'єктів передбачають створення гнучких і багаторівневих просторів, які можуть трансформуватися під потреби спільноти. Наголошується на важливості таких характеристик, як можливість швидкої трансформації будівлі під іншу функцію, створення умов для цілорічного функціонування", а також "розширення кількості громадських просторів — місць для зустрічей, спілкування, настільних ігор.

Поняття сталості рекреаційного простору охоплює не лише матеріальну довговічність об'єктів, а й їхню екологічну, соціальну та економічну ефективність. У роботі зазначається, що «парк XXI століття має стати простором реалізації зелених технологій для творення середовища з динамічним рухом, розвитком та оздоровленням людини» [19]. Такий простір здатен не лише знижувати рівень шуму, фільтрувати повітря чи слугувати «антистрес-зоною», а й стати «мозаїкою», що об'єднує функції природи, архітектури та естетики.

Окремої уваги заслуговує питання участі громади у формуванні рекреаційних просторів, що зумовлює їхню соціальну сталість. Досвід Києва з ревіталізації парку в урочищі Наталка демонструє приклад тісної взаємодії містян, архітекторів і муніципальної влади. Громада виступає не лише користувачем, а співтворцем простору — через ініціативи, обговорення, коригування функціонального наповнення [19].

Таким чином, майбутнє міських рекреаційних просторів пов'язане з переходом від утилітарного до взаємодієвого принципу — коли простір не просто виконує функцію, а формує цінності, сенси та емоційний зв'язок між людиною й середовищем.

Однією з ключових характеристик міських рекреаційних просторів є їхня змістова наповненість — наскільки простір має не лише інфраструктуру, але й ідею, символіку, запрошення до взаємодії. Як зазначає О. П. Петренко-Лисак, простір несе в собі культурний код, який читається через дизайн, функції та поведінку користувачів [19]. У цьому сенсі рекреаційний простір є не просто фізичним середовищем, а засобом комунікації — між поколіннями, спільнотами, соціальними групами.

Рекреаційний простір може виконувати функцію соціального дзеркала, відображаючи цінності суспільства, рівень відкритості, інклюзії та взаємоповаги. Якщо парк наповнений інструментами для гри, спілкування, творчості, він стимулює розвиток соціального капіталу. Якщо ж він суворий, перегороджений парканами, камерами та обмеженнями — він формує відчуття відчуження. Саме тому в сучасному дизайні все більше уваги приділяється не стільки зелені, скільки якості перебування в ній [7; 19].

Дослідники рекреаційної інфраструктури також підкреслюють, що парк чи сквер не можуть бути нейтральними — навіть у своїй простоті вони формують поведінкові сценарії. За словами І. В. Поступної, інфраструктура дозвілля не лише задовольняє потреби, а й формує нові практики дозвілля [22]. Тобто продуманий простір здатен активізувати мешканців, створювати точки тяжіння, спонукати до комунікації та творчості.

Окремим виміром є естетична функція рекреаційного простору. За О. М. Страшком, ландшафтна архітектура впливає не лише на екологічну рівновагу, а й на емоційне сприйняття міста, створюючи "композиційну гармонію" і візуальний ритм [25]. Особливо це стосується малих форм: тіньових навісів, пергол, питних фонтанів, арт-об'єктів. Вони "озвучують" простір — роблять його читабельним і впізнаваним.

Не менш важливою є тактильність і таксономія користування простором: наскільки комфортно доторкнутися до поверхонь, сісти, спостерігати, уникати шуму. Саме через дрібні деталі (лави, урни, покриття, освітлення) формується відчуття свого місця, а отже — емоційної прив'язаності до простору [19].

У підсумку, міські рекреаційні простори не є статичними об'єктами — вони живуть у взаємодії з мешканцями, які надають їм смислів. Їхня особливість — у багатошаровості: це і матеріальне середовище, і соціальна сцена, і культурний текст, що пишеться щодня знову.

Важливим аспектом функціонування міських рекреаційних просторів є їхній образотворчий та ідентифікаційний потенціал. Міський парк, сквер чи бульвар не лише створює умови для відпочинку, а й формує образ міста в уяві його мешканців та гостей. Саме через простір — відкритий, озеленений, насичений знаками — мешканець читає ідентичність міського середовища. Як зазначає О. М. Страшко, ландшафтна архітектура впливає не лише на екологічну рівновагу, а й на емоційне сприйняття міста, створюючи композиційну гармонію і візуальний ритм [25].

У структурі міста важливу роль відіграє композиція простору, яка забезпечує безперервну зміну візуальних картин. Це можливо завдяки домінантам, видозмінам перспектив, організованим переходам між пейзажними структурами, а також наявності місць для огляду та зупинок [Страшко, 2019]. Такі прийоми формують своєрідну мову простору, яка визначає логіку руху, викликає емоції, асоціації та спогади, отже — працює як засіб культурної комунікації.

Не менш важливим є і психоемоційне сприйняття простору, що складається з прямого (візуального, просторового, сенсорного) та асоціативного чинників. До прямих належать реально існуючі елементи середовища: фактура матеріалів, рівень освітлення, колір, тінь, запахи. Асоціативні фактори — це уявлення, спогади, думки, що активізуються в просторі і формують його емоційний портрет. Як зазначає дослідник, позитивні емоції, що викликають у людини стан загального задоволення та спокою, складаються з багатьох чуттєвих відчуттів [25].

Таким чином, парк чи сквер може стати емоційною домінантою, символом району, якорем ідентичності або простором втечі в безпеку у напруженому ритмі міського життя. Така функція особливо важлива в умовах

урбанізованих міст, де простори для паузи, рефлексії, естетичної насолоди набувають терапевтичного значення.

Рекреаційні простори міста — це не лише фізичні території для відпочинку, а й місця соціальної взаємодії, де люди мають змогу переживати спільність, обмінюватися досвідом, формувати неформальні соціальні зв'язки. Простори, які дозволяють бути разом, не заважаючи одне одному, сприяють виникненню громадського діалогу без примусу до контакту, як це підкреслює О. П. Петренко-Лисак [19]. Такі місця — лавки біля води, тихі алеї, зони з мобільними кав'ярнями — створюють простір, де мешканці можуть вільно обирати рівень своєї включеності в спільне.

Саме у рекреаційних просторах найкраще реалізується принцип слабкої прив'язаності, коли контакти не є інтенсивними, але забезпечують відчуття включеності в громаду. Це підвищує рівень довіри в суспільстві, знижує соціальну напругу, сприяє зростанню толерантності. Як зазначає дослідниця, "паркові зустрічі можуть бути не обов'язково тривалими або глибокими, проте вони створюють культурне тло життя району" [19].

Символічно відкриті простори також сприяють інклюзивності — вони не виключають за мовчазною згодою, не диктують сценарії поведінки, залишаючи право на приватність навіть у публічному просторі. Вони також можуть працювати як платформи культурної взаємодії, де перетинаються різні ритми життя, стилі, покоління. Зрештою, рекреаційний простір може бути не тільки місцем споживання дозвілля, а й простором виробництва культури, де відбуваються мистецькі події, спонтанні виставки, музичні імпровізації, фотовиставки тощо.

Таким чином, сучасні рекреаційні простори не обмежуються лише екологічною або естетичною функцією. Вони дедалі частіше виконують роль соціального та культурного клею, що поєднує розрізнені елементи міського середовища та створює нові сценарії життя громади.

Останні дослідження також підтверджують, що психологічне й емоційне сприйняття рекреаційних просторів є не менш важливим, ніж їхнє

функціональне чи естетичне наповнення. Як показано в роботі Naghibi, Farrokhi та Faizi, навіть невеликі міські зелені зони можуть істотно впливати на добробут мешканців, викликаючи відчуття заспокоєння, відкритості та емпатії [39]. Зокрема, дослідження виявило, що трансформація неформальних ділянок у прості зелені зони з якісним візуальним оформленням (ландшафт, рослинність, колір) значно покращує рівень психологічного комфорту та активує позитивні емоційні стани.

Ці результати узгоджуються з висновками попередніх українських досліджень, що підтверджують важливість сенсорного та естетичного сприйняття середовища. Зокрема, привабливість простору, як доводять автори, є результатом не лише об'єктивних елементів — доріжок, лав, дерев — але й суб'єктивного досвіду перебування, сприйняття просторових перспектив, кольору та руху [39]. Такий підхід дозволяє трактувати рекреаційний простір не лише як зону відпочинку, а як психоемоційно значуще середовище, що активно впливає на стан особистості в умовах міста.

Крім того, сучасні рекреаційні простори відіграють помітну роль у підтриманні соціальної згуртованості. У дослідженні Llopis Abella та співавт. на прикладі Віртуального Реаліті-експерименту в Карачі доведено, що публічні простори, оформлені з урахуванням мультикультурного контексту, сприяють налагодженню контактів між представниками різних соціальних груп. Автори підкреслюють: *well-designed, multi-use public spaces increased willingness to visit and facilitated intergroup contact* [40]. Цей висновок є надзвичайно релевантним для українських міст, що переживають активну соціальну динаміку, зміну демографічної структури та потребу у символічному оновленні спільного простору.

Отже, якісний рекреаційний простір — незалежно від масштабу — виконує не лише функцію дозвілля, а й є механізмом психоемоційної стабілізації та соціального діалогу. Якщо він грамотно інтегрований у щоденне життя міста, адаптований до культурного контексту та відкритий до різних

сценаріїв використання, він здатен виконувати роль культурного посередника, терапевтичного середовища й простору спільного майбутнього.

Таким чином, міські рекреаційні простори постають багатовимірним явищем, що поєднує архітектурну форму, соціальний зміст, культурний код і психологічний комфорт. Вони не є нейтральним тлом урбаністичного життя, а навпаки — активно його формують, впливаючи на якість щоденного існування, взаємини між людьми, емоційний стан і рівень згуртованості міської спільноти.

Досвід європейських країн, а також результати новітніх міжнародних досліджень свідчать, що ефективність рекреаційних просторів залежить від їхньої відкритості до користувача, гнучкості використання, адаптивності до соціальних змін і здатності викликати позитивну емоційну реакцію. Простори, які не лише надають функцію, а й створюють атмосферу безпеки, краси, символічної прийнятності, набувають значення сучасного міського ресурсу не менш важливого, ніж транспорт чи житло.

Вони є одночасно точкою тяжіння і точкою рівноваги, де співіснують приватне й публічне, активність і спокій, функціональне і символічне. Саме завдяки таким просторам у місті з'являється простір для співбуття, прийняття, вираження, гри, відпочинку, відновлення і тиші. У добу швидких змін, простори, що здатні підтримати людину на різних рівнях її потреб, стають маркерами якості міського життя, індикаторами гуманності міста й орієнтирами майбутнього розвитку.

1.3 Місцеві традиції та європейські впливи в організації міської рекреації

Історія міської рекреації в Україні має глибоке коріння, що сягає дохристиянських обрядових практик і продовжується у формі культурних свят, сезонних зібрань та побутових форм дозвілля в межах громади. Ще у Київській Русі публічні простори виконували роль центрів не лише торгівлі, а й взаємодії, гри, відпочинку та спільного святкування. Згодом рекреаційні елементи

простору органічно вбудовувались у структуру міст: від монастирських садів і ярмаркових майданів до міських бульварів і скверів, що мали як утилітарну, так і символічну функцію. Відомо, що "рекреація молоді" на межі XVIII–XIX століть включала прогулянки міськими вулицями, посиденьки в садах, вечори в кав'ярнях і публічних залах [14].

У радянський період відбувається інституціоналізація рекреації як елементу організованого дозвілля, де центральне місце посідали парки культури та відпочинку, піонерські табори, санаторно-курортні комплекси, зелені пояси навколо промислових центрів. Ці об'єкти мали чітку функціональну спрямованість — «відпочинок, просвіта, спорт» — і виконували роль ідеологічного простору. Однак вони також сформували традицію використання зелених зон як місця сімейного відпочинку, колективних прогулянок і культурного споживання, що зберіглася в масовій свідомості до сьогодні [1].

На зламі XX–XXI століть українські міста почали поступово переосмислювати призначення публічних просторів. Поява громадських ініціатив, нових архітектурних концепцій і міжсекторальних партнерств призвела до формування більш відкритого і гнучкого підходу до міського простору. Рекреація стала сприйматись не лише як "організований відпочинок", а як динамічна культурна практика — з елементами гри, експерименту, взаємодії. Цей перехід відбувався паралельно із зростанням європейських впливів на міське планування, зокрема через участь українських міст у програмах транснаціонального співробітництва, донорських проєктах і навчальних ініціативах.

У контексті європейської інтеграції рекреаційні простори почали розглядатися як один з ключових компонентів сталого міського розвитку. Як наголошується у виданні Eurocities, міські зелені простори мають бути не просто частиною інфраструктури, а місцем соціальної, культурної, екологічної трансформації [16]. Концепції «нового європейського Баугаузу», «зеленої архітектури», «партисипативного планування» були інтегровані в ряд

українських ревіталізаційних проєктів, зокрема в таких містах як Львів, Івано-Франківськ, Київ, Маріуполь, Чернівці.

Особливо помітним став перехід до європейських принципів у процесі ревіталізації занедбаних просторів. Наприклад, досвід Польщі, Франції та Німеччини демонструє, що успішна реконструкція громадських зон починається з публічного діалогу, візуального аудиту, вивчення потреб користувачів та створення простору на перетині історії, функції й комфорту [Паливода, Литвиненко, 2023]. Саме такі підходи були адаптовані в Україні у проєктах з оновлення міських скверів, дворів, набережних.

Європейський досвід також трансформував саме розуміння функції рекреації: від активного дозвілля до щоденного простору для життя. Відповідно до підходів ЄС, рекреація є умовою соціальної згуртованості та показником здорового урбаністичного середовища [40]. Вона має бути доступною, інклюзивною, символічно відкритою та екологічно інтегрованою. Такі принципи вже реалізуються в концепціях локальних стратегій, наприклад у планах міст Львова, Вінниці, Тернополя.

Отже, в українській міській культурі рекреація зазнала глибоких змін: від традиційного святкового простору — до сучасного багатофункціонального середовища. Під впливом європейських практик міські простори в Україні поступово набувають нової якості — стають майданчиками соціального діалогу, екологічної етики, культурної відкритості та урбаністичної стабільності. Важливим компонентом європейських підходів до організації міського середовища є ревіталізація занедбаних просторів, яка охоплює не лише реконструкцію інфраструктури, а й соціальне, екологічне та культурне оновлення. У сучасному розумінні ревіталізація — це процес перетворення депресивних чи індустріальних територій у простори культури, рекреації, освіти та творчості. Як зазначено в аналітичних матеріалах ЄС, ревіталізація — це не лише технічне оновлення об'єкта, а й його інтеграція в економічне, соціальне та культурне життя громади [24].

Європейський досвід демонструє, що успішна ревіталізація має ґрунтуватися на декількох принципах: збереженні культурної спадщини, відкритості простору до нових функцій, залученні громади до прийняття рішень, а також мультифункціональності. Яскравими прикладами є перетворення колишніх індустріальних зон у мистецькі й рекреаційні осередки: корабельні в Осло — в музей сучасного мистецтва, територія заводу Renault у Парижі — у музичний та культурний центр, фабрика XIX століття в Лодзі — у комплекс, що об'єднує музей сучасного мистецтва, SPA-готель, торговельний центр і мультиплекс.

В Україні ці практики почали впроваджуватися переважно через ініціативу місцевих громад та донорську підтримку. Зокрема, у Львові від 2015 року триває ревіталізація заводу РЕМА, який поступово перетворюється на культурне середовище з галереями, майстернями, хабами та просторами для вечірок. У Києві подібні трансформації відбулися на території Арт-заводу Платформа, а в Івано-Франківську — на базі заводу Промприлад, де було створено культурно-освітню платформу [24].

Ключовою умовою європейських підходів є участь громади — не лише як користувачів, а як повноправних партнерів у проєктуванні, оцінюванні, визначенні пріоритетів. Цей принцип впроваджується через публічні обговорення, воркшопи, тимчасові експерименти у просторі, громадські дослідження. "Лише тоді, коли мешканець відчуває, що має вплив на вигляд і функцію простору, він стає його захисником і творцем" [24].

Цінним є також досвід країн ЄС щодо перетворення індустріальних об'єктів у платформи для розвитку креативної економіки. Програма "Second Chance – From Industrial Use to Creative Impulse", що реалізується в Кракові, Лейпцигу, Любляні, Нюрнберзі та Відні, спрямована на створення нових рекреаційно-культурних осередків у межах історичних фабрик, депо та складів [24].

Таким чином, європейський досвід доводить, що ревіталізація є не лише технічним процесом, а глибоким культурним жестом — спробою повернути

місту простори, які втратили актуальність, але не втратили потенціалу. Цей підхід активно імплементується в українській міській політиці, формуючи нову культуру взаємодії між простором і громадою.

Ще одним важливим напрямом адаптації європейського досвіду в українських містах є впровадження стратегічного просторового планування, що враховує рекреацію як одну з базових категорій розвитку територій. У практиці чеських, польських і німецьких міст цей підхід поєднує довгострокову візію міського середовища з реалістичними механізмами її досягнення: інвентаризацію ресурсів, прогнозування демографічних змін, екологічні сценарії, участь громади на кожному етапі. Як зазначається у методичних рекомендаціях з планування для українських муніципалітетів, якісний простір починається зі стратегії, а не з бруківки [31].

Виклики, пов'язані з масштабними руйнуваннями українських міст унаслідок війни, загострили потребу не лише у відновленні інфраструктури, але й у переосмисленні самої ідеї міського простору. У новітніх стратегічних підходах до реконструкції українських міст дедалі більшого значення набуває саме **рекреація** — як засіб гуманізації, соціального відновлення та екологічної компенсації. За результатами спостережень експертів Eurocities, «зелені простори мають стати осередками відбудови не лише фізичної, а й психологічної» [40].

Моделі ревіталізації, які активно застосовуються в європейських країнах, орієнтують українську практику на багатофункціональність, екологічну інтеграцію, збереження культурної спадщини та участь громади. Особливо цінним є принцип, згідно з яким простір розвивається не лише як місце проживання чи комерції, а як середовище для дозвілля, спілкування, навчання, експерименту. Найліпший варіант ревіталізації — це багатофункціональність, — стверджують автори довідника з урбаністичних практик, підкреслюючи значення інклюзивного дизайну та розмаїття сценаріїв використання [24].

Символічним прикладом такої інтеграції є проєкт "Зелений театр" в Одесі, де на основі старого амфітеатру створено публічний простір із культурною,

екологічною й освітньою функцією, при цьому збережено історичну пам'ять об'єкта, ландшафтні особливості та додано сучасні функції — від урбан-городів до екомайстерень [24].

Окремого значення набувають просторові стратегії, спрямовані на інтеграцію рекреаційних об'єктів у загальну систему планування міста. Як приклад наводиться стратегія розвитку Таллінна, яка поєднує міське й просторове планування, кліматичну політику та енергетичну ефективність, створюючи умови для гармонійного функціонування зелених зон, громадських просторів і мобільності [38].

У контексті української відбудови ці підходи трансформуються у бачення рекреації як базового ресурсу відновлення суб'єктності міста. Йдеться не просто про повернення інфраструктури, а про формування простору, що сприяє ментальному здоров'ю, соціальній згуртованості, відкритості до інновацій і пам'яті. За словами укладачів рекомендацій для муніципалітетів, місто, яке відновлюється, має будуватися не лише для проживання, а й для життя — зі змістом, ритмом і відпочинком [41].

Таким чином, сучасні українські підходи до формування міських рекреаційних просторів, особливо в умовах реконструкції, дедалі більше інтегрують європейські принципи: сталості, відкритості, багатофункціональності та участі. Це створює передумови для якісної трансформації міського середовища — від інфраструктури до культури спільного простору.

Формування нової парадигми міської рекреації в Україні відбувається на перетині локальних особливостей і загальноєвропейських урбаністичних цінностей. Якщо традиційно міський простір виконував передусім функцію відпочинку й комунікації, то сьогодні він дедалі частіше набуває множинних смислів — стає місцем пам'яті, самоідентифікації, культурного обміну, екологічного переходу. За європейською логікою, зелений простір — це не просто трава й дерева, це спосіб мислення і середовище, яке виховує [38].

Це мислення поступово вкорінюється в українській міській практиці. У стратегіях розвитку багатьох українських міст з'являються пункти про інтеграцію рекреаційних коридорів, пріоритет пішохідної доступності, мультифункціональність міських площ, озеленення територій навколо соціальної інфраструктури. Як підкреслюється в аналітичних оглядах, урбаністичне відновлення України — це шанс не повернути старе, а створити нове, цінніше і сталіше [41].

Особливо важливою у цьому контексті є роль громадської участі, яка вже вийшла за межі консультативної практики й перетворюється на повноцінний інструмент міського управління. Спільне проектування вулиць, експериментальні зони, архітектурні конкурси, мікрогранти для озеленення — усе це є проявами нового типу відносин між простором і громадою, де мешканець не лише користується, а й творить.

Сучасні українські приклади — від ревіталізації Промприладу в Івано-Франківську до перетворення просторів на Подолі чи в центрі Вінниці — показують, що рекреація в місті — це вже не окрема галузь, а **інтегрована частина урбаністичної культури**, що формує зв'язки, підтримує сталість, активізує спільноти й творить нову ідентичність.

Унікальність трансформації міських рекреаційних просторів в Україні полягає в поєднанні **глибоко вкорінених культурних уявлень про публічність та спільність** із новими підходами до міської політики. Простір дозволяє перестати бути другорядним або прикрасою до міської функціональності. Він дедалі частіше стає ядром міського життя, місцем продукування соціального капіталу, емоційного відновлення, культурної взаємодії.

Цей перехід посилюється під впливом інтеграційних процесів з ЄС, де міста розглядаються як складні живі системи, що потребують балансу між економікою, екологією, культурою та комфортом. Як зазначено у стратегічних документах з відновлення українських громад, майбутнє — за такими

просторами, які можуть відповідати на одночасно багато потреб: від потреби в тиші — до потреби в спільноті, від відновлення — до експерименту [34].

Відтак, українські міста мають можливість не просто наслідувати європейські практики, а переосмислювати їх відповідно до власного історичного й соціального контексту. Це створює підґрунтя для появи нових, змістовно багатих і гнучких просторів, які не тільки оновлюють фізичне середовище, а й оздоровлюють міську культуру як таку.

Висновки до розділу 1

Поняття рекреації у міській культурі має багатовимірне значення, що вміщує у собі різноплановий відпочинок, який стосується як фізичного, так психологічного аспектів. Характер соціальних процесів та культурних практик, що відбуваються у рекреаційних просторах, відображають рівень розвитку урбаністичної культури, екологічної свідомості та громадянської залученості. Саме тут поєднуються функції здоров'я, комунікації, ідентичності та сенсу життя.

Серед характерних рис міських рекреаційних просторів можна виділити наступні: багатофункціональність; просторова обмеженість; соціальна значимість; високий рівень інженерного і естетичного планування. Сучасний затребуваний рекреаційний простір є не просто фізичним середовищем, а й культурним простором взаємодії, що формує міську ідентичність і підтримує сталий розвиток міста.

Міська рекреація в Україні є результатом складного історико-культурного розвитку, який поєднує традиційні форми дозвілля з радянським досвідом централізованої організації відпочинку та сучасними європейськими урбаністичними підходами. Сьогодні в українських містах відбувається переосмислення публічного простору як простору взаємодії, культури, участі та стійкості. Цей процес посилюється завдяки інтеграції до європейських політик сталого розвитку, партисипативного планування, ревіталізації та охорони культурної спадщини.

Під впливом європейських практик змінюється саме розуміння рекреаційного простору: він стає не лише зоною дозвілля, а носієм ідентичності, ресурсом соціальної згуртованості та платформою для відбудови ментального середовища після кризових подій. Формується нова парадигма — простір дозвілля як ядро міського життя, що поєднує локальне коріння та глобальні цінності.

РОЗДІЛ 2. РЕКРЕАЦІЙНІ ПРОСТОРИ М. Харкова

2.1. Історичні та планувальні особливості формування рекреаційних просторів у м. Харкові

Формування рекреаційних просторів у місті Харкові має складну й багат шарову історію, що відображає етапи розвитку міста — від фортеці XVIII століття до сучасної агломерації з понад мільйонним населенням. Потреба у вільних просторах для прогулянок, спілкування, дозвілля та відновлення сил супроводжувала розвиток Харкова протягом усього його існування, але особливого значення рекреація набула у XX столітті — у зв'язку з урбанізацією, зростанням щільності забудови та розвитком міського транспорту.

Історично основу рекреаційної мережі Харкова складали природні ландшафти, зокрема балки, пагорби, долини річок Лопань, Уди й Немишля. На початку XX століття в місті вже існувала мережа парків і скверів, більшість з яких була закладена навколо історичного центру та уздовж основних магістралей. До найстаріших рекреаційних територій належать, сад ім. Шевченка, парк ім. Горького (нині центральний парк), Лісопарк, які стали не лише місцем відпочинку, а й важливими символами міського простору.

У радянський період Харків розвивався як потужний індустріальний центр, і це визначало планувальну структуру міста. Поряд із промисловими зонами активно створювалися зелені масиви — насамперед парки культури і відпочинку, сквери, буферні зони, які виконували рекреаційну, санітарно-захисну та естетичну функції. За даними досліджень, саме в цей період «були сформовані ключові елементи рекреаційного каркасу міста, що зберегли актуальність і сьогодні» [28].

Особливу роль у просторовій організації Харкова відіграє Лісопарк — найбільший зелений масив у межах міста. Його формування розпочалося у 1930-х роках, і вже тоді він виконував як оздоровчу, так і природоохоронну функцію. На думку дослідників, «Лісопарк є унікальним простором, де

поєднуються природна структура, інфраструктурна доступність і культурно-рекреаційна спадщина» [28].

Проте з другої половини XX століття місто стало інтенсивно розростатися, що призвело до фрагментації зелених зон, нерівномірного розподілу рекреаційних просторів між районами, особливо у периферійних зонах. У сучасних умовах спостерігається тенденція до скорочення площі зелених територій у центральних частинах міста, що зумовлено високою щільністю забудови, транспортними проектами та комерційною експансією. При цьому зберігається гостра потреба у створенні нових маршрутів екологічної зв'язності, які дозволяли б формувати безперервні пішохідно-рекреаційні осі [28].

Планувальна структура рекреаційних зон Харкова характеризується певною недосконалістю: не всі зони відпочинку мають інфраструктуру, доступність для маломобільних груп, зручні маршрути, належне озеленення. Як зазначає Н. М. Бутенко, важливим викликом є не лише збереження, а й ефективне управління такими територіями, що передбачає збалансоване землекористування, інвентаризацію зеленого фонду, зменшення антропогенного навантаження [2].

Крім того, сучасна система рекреаційного планування Харкова все ще не повною мірою враховує психоекологічні потреби населення, зокрема необхідність у тихих зонах, сенсорному комфорті, багатофункціональності, культурній ідентичності простору. Це підкреслює актуальність переходу від традиційного зонування до створення інтегрованого просторового середовища, яке відповідатиме запитам мешканців і буде придатним до адаптації в умовах кризового й посткризового розвитку.

У сучасних умовах, особливо після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, ситуація з рекреаційними просторами Харкова ускладнилася. Багато територій зазнали часткових або повних руйнувань, значно зросло антропогенне навантаження на збережені зелені зони, зокрема

через їх використання як притулків, волонтерських хабів чи стихійних місць евакуації.

Крім фізичних руйнувань, у місті загострилися і системні проблеми, які були характерні й раніше: фрагментарність просторового розвитку, нерівномірна забезпеченість різних мікрорайонів зеленими зонами, нецільове використання земель рекреаційного призначення. Як зазначає Є. Бутенко, "озеленені території всіх видів є найбільш незахищеними від нецільового використання", а несанкціонована забудова парків і скверів ускладнює формування цілісного рекреаційного середовища [3].

Додаткову проблему становить недостатня інвентаризація зелених насаджень у межах міста. Без актуальних просторових даних важко формувати ефективну політику розвитку рекреаційних територій. У дослідженні, присвяченому соціально-екологічним особливостям Харкова, наголошується, що "не всі наявні зелені ділянки мають визначений правовий статус, що ускладнює їх захист та перспективне планування" [28].

Зміни у структурі потреб населення також вимагають нового бачення ролі рекреаційних просторів. Міські жителі очікують на простори, які є не лише "озеленими", а такими, що забезпечують сенсорний, екологічний і соціальний комфорт. Сучасні європейські підходи передбачають формування багаторівневої рекреаційної системи, де поєднуються великі парки, сквери біля будинків, зелені маршрути та буферні зони.

Важливо також підкреслити, що відновлення рекреаційних територій може стати важливим елементом поствоєнної відбудови Харкова, забезпечуючи не лише фізичну реконструкцію, а й психологічну стабілізацію населення. Простори дозвілля мають потенціал стати осередками колективної пам'яті, місцями взаємопідтримки та відновлення міського духу. Для цього необхідно формувати нову стратегічну модель управління рекреаційними просторами, яка включатиме: актуалізацію генерального плану, фіксацію зон зеленого каркасу, розвиток міжрайонних маршрутів та впровадження стандартів доступності.

Таким чином, сучасний етап розвитку рекреаційної інфраструктури Харкова характеризується одночасно викликами і шансами. Попри воєнні руйнування та управлінську незавершеність, зберігається потенціал для формування інтегрованої, стійкої та людяної системи рекреаційного простору, яка стане одним із символів оновленого міста.

Однією з головних загроз для рекреаційного середовища Харкова є зменшення площ озелених територій через інтенсивну урбанізацію та активне використання міських земель під нове будівництво. Як зазначає Є. В. Бутенко, «на даний час озеленені території всіх видів є найбільш незахищеними від нецільового використання» — часто саме за рахунок парків, скверів та прибережних зон, які втрачають свій функціональний статус і перетворюються на об'єкти під забудову [2].

Погіршенню екологічного стану міста сприяє й те, що відновлення зелених насаджень у парках та скверах проводиться несистемно, а окремі дерева, кущі й газони не доглядаються або замінюються без урахування ландшафтної доцільності. У низці районів міста — особливо центральних — зберігається недостатній рівень зеленого покриття, що знижує здатність цих територій виконувати рекреаційні, санітарно-гігієнічні та естетичні функції [3].

Особливо критичним є питання доступності зелених зон. Через нестачу скверів і парків у пішохідній досяжності мешканцям доводиться витратити додатковий час і ресурси на дорогу до місць відпочинку. Це створює соціальну нерівність у доступі до рекреації та підвищує навантаження на центральні парки, які стають перевантаженими, особливо у вихідні дні. Як наслідок — порушується екологічна рівновага, знижується комфортність середовища та поглиблюється втома міського населення.

Ще однією актуальною проблемою є відсутність прозорої інформації про стан зелених насаджень, їх площу, динаміку зменшення чи розширення. Це унеможливорює створення ефективної стратегії управління, моніторинг змін, залучення інвестицій. У низці районів фіксується зниження біорізноманіття, загибель зелених насаджень від хвороб, пилу, засолення та витоптування.

Автори вказують, що це є прямим наслідком недофінансування і слабого нормативного захисту природних елементів міського ландшафту [3].

Крім того, громадськість залишається практично виключеною з процесів прийняття рішень, що стосуються використання рекреаційних просторів. Це призводить до ситуацій, коли зелені зони ліквідуються або трансформуються без урахування потреб і голосу мешканців. В умовах підвищеної уваги до стійкості та кліматичних викликів така практика виглядає особливо застарілою.

У цьому контексті постає необхідність у поетапному реформуванні системи управління рекреаційними зонами, яка має включати оновлення містобудівної документації, виділення окремого бюджету на підтримку зелених територій, запровадження системи публічного контролю та посилення правових гарантій збереження зелених насаджень як стратегічного ресурсу міста.

Рекреаційна інфраструктура Харкова представлена широким спектром об'єктів: від великих міських парків до невеликих скверів, алей, озелених дворів і прибережних зон. У місті функціонують десятки зон відпочинку, зокрема парк імені Горького, сад ім. Шевченка, Лісопарк, Журавлівський гідропарк, Олексіївський ліс, урочище Саржин Яр, набережна річки Лопань, що мають різну площу, рівень облаштування та тип доступності. Найбільші об'єкти, такі як Лісопарк, відіграють роль структуроутворюючих елементів у плануванні зеленого каркасу міста.

При цьому планувальні документи міста не завжди відповідають фактичному стану: «відсутність доступної офіційної інформації про площі, стан зелених насаджень, їх динаміку та нормативне виконання» істотно ускладнює формування якісної політики розвитку [9].

Особливу увагу в межах Харкова заслуговують прибережні території, які мають значний рекреаційний потенціал, але використовуються нерівномірно та не завжди за призначенням. Річки Лопань, Харків і Немишля мають уздовж своїх берегів ділянки, придатні для пасивного і активного відпочинку. Проте забудова, господарське освоєння заплав, недостатній благоустрій та відсутність рекреаційного зонування створюють перешкоди для системного розвитку цих

локацій. У дослідженнях відзначено, що ефективне використання таких зон можливе лише за умов збереження їх екологічної цілісності, відмови від випрямлення русел і забезпечення безперервності водного ландшафту [15; 30].

Крім того, сучасні державні будівельні норми (ДБН) передбачають, що доступність міських парків має становити не більше 20 хвилин пішої ходи, а для районних парків — не більше 15 хвилин. Це означає необхідність формування розгалуженої мережі локальних зелених просторів, зокрема міжквартальних скверів і бульварів, які покращують мікроклімат, забезпечують місце для короткого відпочинку та зменшують соціальну нерівність у доступі до природи.

Проблеми формування рекреаційного каркасу міста не є суто технічними — вони глибоко пов'язані з питаннями просторової справедливості, участі громади, охорони довкілля і формування міської ідентичності. Як свідчать сучасні урбаністичні підходи, простір має бути інклюзивним, гнучким і надійним, щоби відповідати на соціальні виклики та екологічні загрози.

права має певні ознаки: системність, нормативність, однорідність, відносна самостійність, особливий суб'єктний склад та динамізм. Ці всі ознаки безпосередньо впливають на правничу мову. Так, юридичні тексти здебільшого мають стандартизований

2.2. Аналіз сучасного стану рекреаційних просторів м. Харкова

Аналіз сучасного стану рекреаційних просторів м. Харкова свідчить про наявність розгалуженої системи природних, антропогенних та культурно обумовлених об'єктів, які формують рекреаційний потенціал міста. Зокрема, як зазначає Мелешко, рекреаційні ресурси Харківського регіону представлені усіма основними типами природних і культурно-історичних об'єктів, що створює передумови для розвитку тематичних туристичних зон за районами [Мелешко, 2020].

Візуалізовані на ментальній карті Салтівки (див. додаток) об'єкти і простори можна умовно розділити на кілька груп. Першу становлять водойми

та пляжні зони, які мають локальне, але важливе значення для мешканців району: це зони відпочинку біля пруду на вул. Тимуровців, акважурна зона з пляжем, а також пляжі біля річки Немишля та в районі Журавлівки. Ці об'єкти виконують функцію короткотривалого відпочинку та є цінними з точки зору доступності, хоча потребують додаткових зусиль щодо інфраструктурного забезпечення та благоустрою.

Другу групу становлять озеленені зони та міські парки, серед яких ключову роль відіграє Парк Перемоги, розташований біля ТРЦ «Україна», який є єдиним формалізованим парком на території, позначений на мапі. Також присутні невеликі зелені зони біля садового кооперативу та інші локальні елементи, які, однак, не завжди забезпечені відповідною інфраструктурою.

Варто виокремити "Урбан парк" на перехресті вулиці Нескорених і проспекту Тракторобудівників. Це сучасний багатофункціональний простір, який згідно з локальними уявленнями жителів виконує значну соціальну функцію як місце для активного відпочинку молоді та родин.

У дослідженні Ховтури підкреслюється, що наприкінці XIX — на початку XX ст. саме розвиток інфраструктури визначав зміну соціального простору Харкова, а розширення рекреаційних зон та підключення віддалених районів до загальноміської інфраструктури було частиною процесу модернізації міського середовища [28].

Станом на сьогодні, незважаючи на наявність потенціалу, більшість об'єктів залишається малозадіяними у структурованих програмах розвитку. Як зазначено у Стратегії розвитку міста Харкова до 2020 року, серед основних викликів визначаються проблеми екологічного стану, недостатній рівень інфраструктурного забезпечення та необхідність активного залучення громад до процесів планування [26].

Крім того, у роботі Бурченко, яка аналізує зелену інфраструктуру Харкова, наголошується на нерівномірному розподілі озелених просторів між районами міста. Зокрема, зазначається, що в районах із найнижчим рівнем

озеленення рекомендовано створення нових зелених зон, міських садів, дощових садів та інших малих об'єктів зеленої інфраструктури [3].

Таким чином, аналіз показує, що хоча рекреаційні простори на Салтівці й мають значну соціальну цінність, їх потенціал реалізований частково. Проблеми недостатньої інфраструктури, нерівномірного доступу та невизначений статус багатьох об'єктів створюють потребу в комплексному підході до розвитку зелено-рекреаційного каркасу міста. Цей підхід має базуватись на сучасних принципах сталого розвитку, залученні громад і підтримці з боку міських програм.

Особливе значення в структурі рекреаційного середовища м. Харкова посідає територія Журавлівського водосховища, яка виконує функції водно-оздоровчої та рекреаційної зони місцевого масштабу. Даний об'єкт, візуально представлений у додатку А (Журавлівське водосховище), характеризується поєднанням природного гідрографічного середовища з урбанізованими структурами міста, що створює сприятливі умови для формування зон активного та пасивного відпочинку.

Як зазначає Мелешко, наявність водних об'єктів у поєднанні з лісовими та культурно-історичними ресурсами є основою для розвитку комплексного туристичного потенціалу регіону. В межах Харківського регіону такі локації можуть слугувати базою для створення локалізованих туристичних кластерів, з урахуванням рекреаційного зонування та природоохоронних вимог [4].

У структурному відношенні територія Журавлівського водосховища виконує не лише рекреаційно-просторову функцію, але й екологічну, що підтверджується сучасними підходами до оптимізації міського середовища. Зокрема, у дослідженні Бурченко підкреслюється, що водно-зелені простори здатні забезпечувати шумозахист, очищення поверхневого стоку, а також зменшення ефекту урбаністичного теплового острова. Такі властивості роблять об'єкти на кшталт Журавлівського водосховища ключовими елементами міської зеленої інфраструктури [3].

З урахуванням вищезазначеного, Журавлівське водосховище слід розглядати як стратегічно важливий просторово-рекреаційний ресурс міста, який вимагає подальшого інтегрування в систему міського планування та реалізації цільових програм сталого використання і розвитку.

Ще одним елементом зеленої інфраструктури, що має вагоме значення для мікрорайонів північного сходу Харкова, є територія, позначена як Зелений гай (див. додатки D, E). Простір виконує функцію природної буферної зони, яка відділяє щільну житлову забудову від промислових і транспортних артерій, формуючи тим самим умови для рекреації, щоденного дозвілля мешканців та неформальних практик користування простором.

Наявність такого типу озелених ділянок, які не мають чіткого адміністративного статусу, проте активно використовуються місцевими жителями, актуалізує потребу в їх правовій інвентаризації, функціональному переосмисленні та подальшій інтеграції до стратегічного плану розвитку зеленої інфраструктури міста. Як вказує Бурченко, саме включення подібних «перехідних» зон до офіційно визначеної екологічної мережі є необхідною умовою формування повноцінного урбогеоecологічного каркасу, орієнтованого на забезпечення зв'язності та багатofункціональності середовища [3].

Зелений гай потенційно може виконувати важливі екологічні функції – зокрема, регуляцію мікроклімату, шумопоглинання та підтримку біорізноманіття на локальному рівні. У контексті загальноміських підходів до озеленення, відображених у Стратегії розвитку Харкова, об'єкти такого типу повинні бути переосмислені не як залишкові фрагменти природного ландшафту, а як цінні функціональні одиниці з точки зору сталого розвитку [26].

Таким чином, аналіз Зеленого гаю як простору, що виконує проміжну функцію між урбанізованим середовищем і природними компонентами міського ландшафту, дозволяє говорити про перспективу його подальшого формального включення до переліку зон з особливим екологічно-рекреаційним статусом. Це, у свою чергу, створить умови для підвищення якості міського життя,

формування екологічної культури та зміцнення просторової цілісності зеленої мережі Харкова.

У межах Шевченківського району м. Харкова спостерігається висока концентрація значущих рекреаційних просторів, що формують складну та багатофункціональну систему зелених зон, природних водойм, паркових ансамблів та зон відпочинку. Інформація, відображена на ментальній карті району (додаток G), дозволяє простежити взаємозв'язки між цими об'єктами, їхню просторову структуру та характер використання мешканцями.

До найбільш вагомих об'єктів району належать: Саржин Яр, Лісопарк, Олексіївське водосховище, Парк ім. Горького, Парк ім. Шевченка та зоопарк. Простір Саржиного Яру, розташований уздовж вулиці Науки, є важливим урбаністичним елементом з високим рівнем упорядкування та включає джерело, купальню, прогулянкові доріжки та лісисту територію. Як зазначено в додатках В та С, Саржин Яр функціонує не лише як природна рекреаційна зона, але й як осередок оздоровчої активності, залучаючи широкі групи мешканців до щоденного відпочинку.

Поряд з цим, Олексіївське водосховище, згідно з мапою, також є потенційно важливим компонентом міського природного середовища. Однак, за браком інфраструктурного розвитку, його функціональне навантаження реалізується лише частково. У наукових джерелах наголошується, що успішна інтеграція водних об'єктів у структуру зелених зон потребує додаткових заходів благоустрою та екологічного моніторингу [3; 11].

Парк ім. Горького виконує роль головного центру культурно-дозвіллевого характеру з відповідним рівнем інфраструктурного розвитку. Завдяки поєднанню природного середовища з функціональними зонами для дітей, молоді та осіб літнього віку, він забезпечує реалізацію концепції «парку для всіх». Аналогічно, Парк ім. Шевченка, розташований поблизу р. Лопань, є прикладом класичного міського парку з культурною, історичною та прогулянковою функцією, що дозволяє його включення до системи туристичних маршрутів та екскурсійної діяльності [21].

Важливо також враховувати роль Лісопарку як буферної зеленої зони між щільною забудовою і техногенними зонами, що відповідає принципам формування ландшафтно-рекреаційних поясів у межах великих міст [21].

Загалом, ментальна карта (додаток G) демонструє, що у Шевченківському районі зберігається висока щільність рекреаційних об'єктів. Водночас між ними існує значний потенціал для посилення взаємозв'язків, створення єдиного рекреаційного кластеру з логістичною, екологічною та соціальною взаємодією. Як свідчить досвід європейських міст, реалізація таких підходів дозволяє забезпечити сталість міського середовища та підвищити якість життя населення [29; 35].

Таким чином, рекреаційна система Шевченківського району є прикладом високого потенціалу міського простору, який може бути розвинений через комплексне планування, модернізацію зон відпочинку, оптимізацію транспортної доступності та включення до загальноміської стратегії сталого розвитку.

2.3. Перспективи розвитку рекреаційних просторів у м. Харків

Сучасні виклики урбанізації, зростаючі екологічні загрози та зниження якості життя в умовах щільної міської забудови зумовлюють необхідність формування цілісної системи рекреаційних просторів у місті Харкові. Аналіз наявної ситуації засвідчує значну фрагментарність озелених зон, обмежену інфраструктурну інтеграцію рекреаційних ділянок та нерівномірний доступ до них для мешканців різних районів [24].

За результатами емпіричного аналізу, викладеного в розділі 2.2, місто має значний потенціал для розвитку рекреаційної інфраструктури як за рахунок існуючих природних об'єктів (річки, балки, водойми, лісопаркові масиви), так і через ревіталізацію малозадіяних територій та колишніх промислових зон. Особливої актуальності набуває створення зв'язних зелених коридорів, які поєднуюватимуть великі рекреаційні масиви з локальними озеленими фрагментами у житлових кварталах [19; 21].

Позитивним прикладом успішної інтеграції функціонально-різномірних зелених об'єктів є простір Саржиного Яру (додатки В і С), який об'єднує елементи природної екосистеми з благоустроєною територією для прогулянок, занять спортом та дозвілля. Подібні підходи можуть бути масштабовані і для інших районів міста з урахуванням локальних особливостей [16].

У стратегічному вимірі перспективним є перехід до моделі «місто в парку», яка передбачає інтеграцію природних структур у всі рівні міського середовища. Згідно з концептуальними засадами сталої урбаністики, викладеними у публікаціях Eurocities [34] та Šilhánková та ін. [29], така модель не лише покращує мікроклімат і емоційний стан мешканців, а й формує сталість просторового розвитку на міжрайонному рівні.

Потребує також уваги модернізація зон відпочинку людей похилого віку, що підтверджується результатами дослідження впливу рекреаційної активності у міських парках на фізичний і психологічний стан цієї вікової групи [31]. В умовах демографічних змін створення безбар'єрного середовища із доступними зонами озеленення повинно стати пріоритетом міського планування.

Не менш важливим напрямом є ревіталізація постіндустріальних територій, які мають потенціал бути трансформованими в нові простори соціального залучення, інноваційної економіки та культурного туризму [35]. Це потребує міждисциплінарного підходу до планування та взаємодії влади, громади й бізнесу.

Нарешті, слід звернути увагу на необхідність інституційного закріплення зелених зон як елементів стратегічної інфраструктури міста. Згідно з досвідом європейських міст, закріплення за зеленою мережею окремого статусу дозволяє забезпечити її стабільне фінансування, юридичний захист і системний розвиток [11].

Таким чином, перспективи розвитку рекреаційних просторів у Харкові полягають у переході до інтегрованого екологічно-орієнтованого підходу, що передбачає не лише збереження й модернізацію існуючих зон, але й

формування взаємопов'язаної зеленої інфраструктури на основі просторової справедливості, соціальної залученості та сталого управління.

У межах реалізації стратегічних завдань розвитку міста особливе значення має формування єдиного просторово-екологічного каркасу, що об'єднує великі рекреаційні зони, локальні сквери, водойми, лісопарки та ландшафтно-історичні об'єкти. Такий підхід відповідає концепціям «зеленої інфраструктури» та «міста коротких відстаней», які активно імплементуються у містах ЄС [24; 37].

У межах ментальних мап, представлених у додатках А, Г та інших, прослідковується наявність кластерних зон із високим природно-рекреаційним потенціалом: Саржин Яр, Лісопарк, Олексіївське та Журавлівське водосховища, Парк Горького, Парк Шевченка, Парк Перемоги, Немишля, Зелений гай. Просторова інтеграція цих територій через велосипедні та пішохідні маршрути, а також через зелені коридори дозволить підвищити зручність і безпеку користування рекреаційними об'єктами мешканцями всіх вікових груп [7].

У межах концепції «активного парку», розробленої на основі практики міст України та за підтримки міжнародних досліджень [1], доцільно передбачити організацію фізичної активності, оздоровчих програм та інклюзивної інфраструктури в існуючих парках. Це особливо актуально в контексті старіння населення та збільшення потреби в доступному озеленому середовищі для осіб з обмеженою мобільністю.

Важливим завданням є ревіталізація занедбаних або слабо задіяних просторів. Такі території, зокрема прибережні смуги річок Лопань, Немишля, відрізки покинутих зелених зон між мікрорайонами, можуть бути трансформовані у громадські простори для відпочинку, екопросвіти, творчих ініціатив. Згідно з досвідом країн ЄС, прикладом ефективної трансформації є концепція «креативної ревіталізації», яка була реалізована в проектах реконструкції промислових зон у Лейпцигу, Варшаві та Лодзі [29].

Крім того, низка джерел підкреслює важливість інструментів цифрового планування, геоінформаційних систем та відкритих даних для моніторингу

стану зелених зон, участі мешканців у прийнятті рішень та прогнозування екологічних ризиків [19; 22]. У цьому контексті доцільним є створення інтерактивної мапи рекреаційних об'єктів міста з розміткою функцій, доступності, режимів охорони та потенційних зон розвитку.

Загальна візія розвитку рекреаційної мережі м. Харкова має базуватись на принципах:

- сталості і безперервності зелених коридорів;
- інклюзивності й просторової справедливості (рівний доступ для всіх районів);
- інтеграції з іншими типами міської інфраструктури;
- збереження біорізноманіття та культурного ландшафту;
- участі громадськості у формуванні рішень.

Таким чином, розвиток рекреаційних просторів Харкова має розглядатися як ключовий елемент не лише екологічної, але й соціальної та економічної трансформації міського простору. Перехід до інтегрованого підходу дозволить сформувати не лише комфортне середовище для життя, але й підвищити конкурентоспроможність міста в умовах післявоєнного відновлення.

У процесі просторового планування важливо враховувати не лише функціональне навантаження та екологічний потенціал рекреаційних територій, а й соціально-психологічні особливості сприйняття зелених просторів мешканцями. Як свідчать міждисциплінарні дослідження, малі міські зелені зони позитивно впливають на рівень психологічного благополуччя, відчуття безпеки, емоційне розвантаження та соціальну згуртованість [16]. Тому в Харкові доцільно не лише зберігати масштабні парки, а й створювати невеликі сквери у межах мікрорайонів, враховуючи індивідуальні потреби мешканців.

Зміна парадигми розвитку рекреаційного середовища також передбачає перегляд нормативних документів щодо землекористування та формування зон охорони зелених масивів. У дослідженнях [11; 25] зазначено, що відсутність чітких меж та функціональних регламентів призводить до поступової деградації природно-рекреаційного фонду міста. Водночас закріплення таких об'єктів у

генеральному плані та місцевих стратегічних документах дає змогу забезпечити їх захист і розвиток на міжрайонному рівні.

Підтримку формування рекреаційної інфраструктури також може здійснювати громадськість через механізми громадського бюджету, публічних консультацій, урбаністичних воркшопів. Практика показує, що найбільш успішними є ті рішення, де кінцеві користувачі — мешканці — були залучені на етапі ідеї, планування та реалізації [32].

Окремої уваги потребує формування рекреаційного іміджу міста Харкова. Розбудова сучасних урбан-парків (як, наприклад, у районі Героїв Праці — додаток А), реконструкція прибережних територій, оновлення маршрутів вздовж річок та створення нових тематичних просторів — це не лише екологічна чи соціальна інвестиція, а й інструмент формування туристичної привабливості міста [18].

Таким чином, перспективи розвитку рекреаційних просторів у місті Харкові ґрунтуються не лише на кількісному збільшенні площ зелених зон, але й на якісній трансформації простору, що передбачає поєднання соціальних, екологічних, планувальних і культурних вимірів. За умови впровадження комплексного підходу, міські рекреаційні простори здатні стати інструментом оновлення міста, підвищення добробуту мешканців та відновлення територій після наслідків війни.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз сучасного стану рекреаційних просторів м. Харкова засвідчив їх високу значущість для забезпечення екологічної стабільності, соціальної згуртованості та покращення якості життя населення. У результаті дослідження встановлено, що на території міста зосереджено широкий спектр рекреаційних об'єктів: від великих лісопаркових масивів до локальних скверів і водно-прибережних зон.

Детальний просторовий огляд, здійснений на основі ментальних мап окремих районів, зокрема Салтівського та Шевченківського, дозволив виявити

нерівномірність розміщення рекреаційних територій, варіативність ступеня їх благоустрою та функціональної наповненості. Водночас підтверджено наявність значного потенціалу для їх подальшого розвитку, зокрема через інтеграцію фрагментованих зелених зон у єдину рекреаційну мережу.

Проведений огляд літературних джерел засвідчив актуальність впровадження підходів сталого просторового планування, ревіталізації покинутих територій, збереження екосистем та участі громадськості у формуванні політики в галузі урбаністики. Встановлено, що ефективне управління рекреаційними просторами має ґрунтуватися на комплексному, міждисциплінарному підході, що поєднує екологічні, соціальні, культурні та економічні аспекти.

Отже, рекреаційні простори Харкова потребують не лише збереження, а й стратегічного оновлення, спрямованого на формування безперервної, доступної та багатофункціональної зеленої інфраструктури міста. Її розвиток є необхідною умовою для сталого урбаністичного відновлення Харкова в післявоєнний період.

ВИСНОВКИ

У реаліях сьогодення рекреація у просторі міста набула нового значення. Було встановлено, що поняття рекреації є комплексним, воно давно вийшло за межі виключно природничого чи оздоровчого контексту. Тому треба розглядати всі аспекти прояву цього поняття: соціальні, культурні, екологічні та планувальні у сучасному міському середовищі. У культурі міста рекреаційні простори отримали комунікаційну функцію, яка полягає у взаємодії індивіда з середовищем під час відновлення, дозвілля та самореалізації.

Таким чином, рекреацію у культурі міста розуміємо як одну з форм життєвої практики містян, яка відображає рівень розвитку культури дозвілля, цінності простору, якість соціального життя та інклюзивність міського середовища. Це обумовлює використання у дослідженні системного підходу, який дозволяє врахувати історичний контекст і сучасні урбаністичні виклики.

Було з'ясовано, що європейський підхід до організації рекреаційних просторів полягає у дотриманні принципів «рекреаційного комфорту», що включає: високий рівень та різноманітність озеленення, доступність для усіх груп населення, виконання запитів та потреб різних вікових категорій, адаптивність середовища до різних сценаріїв використання.

Результати аналізу характеристик міських рекреаційних просторів продемонстрували актуалізацію широти їхньої змістовної наповненості: простір має не лише інфраструктуру, але й ідею, символіку, запрошення до взаємодії тощо. Важливими характеристиками також є естетична функція рекреаційного простору, їхній образотворчий та ідентифікаційний потенціал.

У ході виконання дипломного дослідження було всебічно проаналізовано сучасний стан рекреаційних просторів міста Харкова, виявлено їхні ключові функції, проблеми, потенціал і перспективи розвитку в контексті сталого відновлення міського середовища. Отримані результати дозволяють зробити низку узагальнених висновків.

По-перше, рекреаційні простори міста Харкова мають високу значущість як для фізичного та психологічного здоров'я мешканців, так і для формування сталого, безпечного, комфортного середовища. Природні території, парки, водойми, зелені зони виконують важливу соціальну, екологічну й естетичну функцію, особливо в умовах післявоєнної трансформації міста. Проте у багатьох районах простежується нерівномірність доступу до якісних зелених просторів та недостатній рівень благоустрою.

По-друге, виконане картографування та аналіз ментальних карт таких районів, як Салтівка та Шевченківський, показали високий суб'єктивний запит на збереження, ревіталізацію та розширення рекреаційних зон, зокрема Журавлівського водосховища, Саржиного яру, парку Перемога, зеленого масиву вздовж річки Немишлі, та неформальних озелених територій типу "Зелений гай". Це свідчить про потребу врахування локальної ідентичності та соціального контексту при прийнятті містобудівних рішень.

По-третє, у роботі були систематизовані сучасні наукові підходи до розвитку рекреаційної інфраструктури в містах, зокрема концепції "міста коротких відстаней", "зеленої інфраструктури", "розумного міста", ревіталізації після конфлікту, а також підходи до участі громади у трансформації міського простору. Було доведено, що інтеграція природного середовища в структуру міста є ключовою умовою не лише екологічного балансу, а й соціальної згуртованості та ментального відновлення громади.

По-четверте, перспективи розвитку рекреаційних просторів Харкова полягають у впровадженні багаторівневої політики, що передбачає:

- оновлення та розширення мережі зелених зон;
- підвищення якості міського дизайну;
- активне залучення громадськості до планування;
- використання цифрових технологій для інтерактивного управління простором;
- врахування принципів інклюзивності, доступності та безбар'єрності.

Окрему увагу слід приділити **рольовій моделі післявоєнного міста**, де зелена інфраструктура виступає інструментом регенерації, психологічного загоєння та просторової справедливості. Досвід інших міст і країн, адаптований до українського контексту, засвідчує, що простори природи в місті можуть стати точкою перезапуску взаємодії людини, громади та території.

Таким чином, дослідження підтвердило актуальність комплексного підходу до планування та розвитку рекреаційних просторів у Харкові як важливої складової сталого відновлення міста та підвищення якості життя його мешканців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієва О., Гакман А., Кашуба В. та ін. Вплив рекреаційної активності в міських парках на загальний стан малорухомих людей похилого віку. *Journal of Physical Education and Sport*. 2021. № 21, 5. С. 2864–2871.
2. Боженко А. О. Формування модерного міського простору м. Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2017. Вип. 20. С. 57–63.
3. Бурченко С. В. Конструктивно-географічні основи оптимізації зеленої інфраструктури міста Харків : дис. ... д-ра філософії : 103 – Науки про Землю / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2023. 225 с.
4. Довгаль Г. В., Омельченко Н. І. Туристична привабливість Харкова: сучасний стан та перспективи. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2018. Вип. 7. С. 109–113.
5. Дослідження досвіду післявоєнного відновлення міст: рекомендації для України / Центр екологічних ініціатив "Екодія". Київ, 2023. 44 с.
6. Дудар І. Н., Бричанський А. О. Сучасні підходи до відновлення та розвитку міст після війни. Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. 2023. № 2(35). С. 153–158.
7. Гавриленко О. П., Шищенко П. Г., Циганок Є. Ю. Доступність зелених зон в умовах компактного міста (на прикладі Києва). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 2021. №55. С. 245–254.
8. Житомирська область: Ревіталізація міст та сіл в Україні. ПРООН. 2023. 36 с.
9. Захарова О. В., Козирєв Д. М. Концепція розумного міста як альтернативний підхід до відновлення міської інфраструктури України в повоєнний період. Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. 2023. Вип. 67. С. 5–17.

10. Іващенко О. В., Іващенко Н. П. Інфраструктура туризму: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 344 с.
11. Комеліна О. В., Кондратьєва Г. В. Європейський досвід організаційно-правового забезпечення сталого просторового розвитку. Економіка і регіон. 2023. –№2 (89). С. 23–31.
12. Копейко О. А. Інфраструктура туризму: підручник. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
13. Копієвська О. Паркова індустрія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 272 с.
14. Круцевич Т.Ю., Безверхня Г.В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посібник. К.: Олімп. л-ра, 2010. 248 с.
15. Мелешко К. К. Аналіз рекреаційних ресурсів Харківського регіону // Бізнес Інформ. 2020. № 7. С. 112–117.
16. Нагібі Н., Цепчор-Бернат К., Павліцька П. та ін. Малі міські зелені зони: уявлення, переваги та психологічне благополуччя. Urban Forestry & Urban Greening. 2024. № 87.
17. Панченко В. І., Тараруєва Є. В. Туризм та регіональний розвиток: нові виклики та перспективи. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 70. С. 76–80.
18. Паламарчук А. І., Раєвська О. В. Рекреаційна інфраструктура як головна складова розвитку туристичної галузі. Економіка та суспільство. 2022. № 38. С. 515–519.
19. Петренко-Лисак А. Простір міського парку як середовище прогулянкової практики. SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2016. № 5. С. 10-22.
20. Післявоєнне відновлення України: проблеми і перспективи. Аналітична записка / Центр Разумкова. Київ, 2022. 12 с.
21. Покладок О. В. Архітектурно-планувальна трансформація рекреаційних систем приміських зон великих міст (на прикладі міста Львова): дис. ... канд. архітектури. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2021. 220 с.

22. Рекреація: навч. посіб. / За ред. І. І. Твердохліб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 304 с.
23. Рекреація у фізичній культурі: навч. посіб. / С. О. Єрмаков, О. Є. Яцишин та ін. Харків: ХДАФК, 2015. 218 с.
24. Ревіталізація міст: практичні рекомендації. Київ: GIZ, 2023. 60 с.
25. Страшко Є. Г. Специфіка формування ландшафтної архітектури та її вплив на формування образу міста. Архітектурно-будівельні традиції. Полтава: ПНТУ ім. Ю. Кондратюка. С. 1–9.
26. Стратегія розвитку міста Харкова до 2020 року. Харків: Харківська міська рада, 2016. 86 с.
27. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. Харків: Харківська обласна державна адміністрація, 2020. 119 с.
28. Ховтура А. С. Розвиток інфраструктури та зміни соціального простору Харкова на межі XIX–XX ст. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2020. № 57. С. 190–195.
29. Шілганкова В., Добруцька Л., Понделічек М. Передача досвіду щодо планування розвитку та відновлення міст України: посібник. Прага: Чеський технічний університет, 2024. 51 с.
30. Юсипенко О.М. Еколого-економічні засади формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст. Дис. ... д-ра. філософ. Національний університет біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України. Київ, 2023. 237 с.
31. Ayala-Azcárraga C., Diaz D., Zambrano L. Characteristics of urban parks and their relation to user well-being. *Landscape and Urban Planning*. 2019. № 189 (12). P. 27.
32. Kryštál M. Eco-innovative transformation of urban environment in conditions of post-war reconstruction. *Journal of Urban and Regional Analysis*. 2024. Vol. 16 (1). С. 12–28.

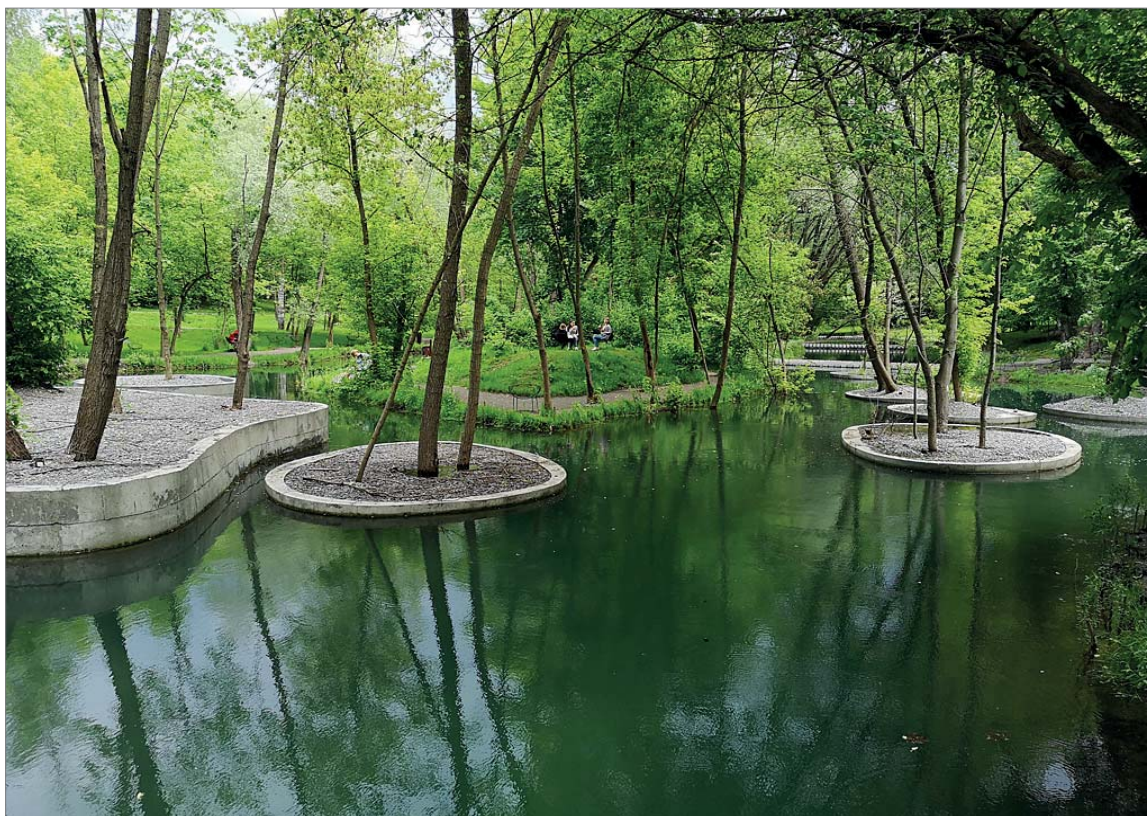
33. Mokras-Grabowska J. Recreational Space-Forms, Transformations and Innovative Trends in Development. *Geography and tourism*, 2019. Vol. 7, № 1. P. 5-16.
34. Post-crisis development of recreation areas. 2022. Vol. 5. P. 187–196.
35. Public space and urban health: reflections and future research agenda / L. D'Acci, C. Lanza, F. Clemente, et al. // *Frontiers in Public Health*. 2023. Vol. 11. Article 1193604.
36. Towards sustainable post-war reconstruction: reflecting on city making and conflict / M. Andrusivych, I. Burdonos, K. Horbenko та ін. 2023. 32 с.
37. *Ukraine Rebuilding: Sustainability Planning for the Future*. Київ: Інститут сталого розвитку, 2023. 55 с.
38. Urban design, public spaces, and social cohesion: evidence from a virtual reality experiment / Campos-Moreno L., Boterman W. // *Journal of Urban Affairs*. 2023. Vol. 45(1). P. 167–189.
39. Urban health and public space / WHO-Europe. 2016. 94 p.
40. WHO. Urban green spaces and health: a review of evidence. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2016. 94 p.
41. Wan M., Zhang X. A review of urban resilience research: a data-driven scientometric analysis // *Cities*. 2022. Vol. 124. P. 103604.

Додатки

Додаток А

Додаток В

Додаток С

Додаток D

ФОТО: ВАСИЛИЙ ГОЛОСНЫЙ

Додаток Е

Додаток F – ментальна мапа Салтівського району

Додаток G – ментальна мапа Шевченківського району

